

การบริหารตนเชิงพุทธ
BUDDHIST SELF-MANAGEMENT

ณฤดีณัฐา รัตนกระจ่างศิลป์ Naruedeenatta Rattanakrajangsil
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Corresponding Author E-mail: saengduan.ling@gmail.com

Article Received: February 05, 2020, Revised: March 29, 2020, Accepted: May 20, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้จะเสนอการบริหารตนเชิงพุทธเป็นการที่ผู้บริหารสถานศึกษานำหลักการบริหารตนเองบูรณาการกับหลักฆราวาสธรรมอันเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมในการบริหารตนและการบริหารสถานศึกษาประกอบด้วยหลัก 4 ประการ คือ 1) สัจจะ ความซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน 2) ทมะ การฝึกฝนตนเอง 3) ขันติ ความอดทนอดกลั้น 4) จาคะ ความเสียสละ เพื่อให้สถานศึกษามีความเจริญมั่นคงและเกิดความรักสามัคคีในผู้ร่วมงานอันจะส่งผลให้เกิดประสิทธิผลในการบริหารสถานศึกษามากขึ้น

คำสำคัญ: การบริหารตน, พุทธธรรม, ผู้บริหาร, สถานศึกษา

ABSTRACT

This article will present the Buddhist self-administration in which educational institute administrators integrate self-management principles with secular principles which are suitable principles for self-administration and educational institution administration. It consists of 4 principles which are 1) Truth, Honesty and sincerity, 2) Tama, Self-Training, 3) Patience, Patience, 4) Jaga, Sacrifice to make the educational institution have stability and love and unity among the co-workers. This will result in greater effectiveness in school administration.

Keywords: Self-Administration, Buddhism, Administrators, Educational Institutions

บทนำ

ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นบุคคลที่มีความสำคัญต่อการบริหารอย่างมาก เพราะสถานศึกษา เป็นระบบของระบบการศึกษาและระบบต่างๆ ในโรงเรียน เมื่อเข้าใจเป้าหมายของการทำงาน และความสุขที่เกิดจากความสำเร็จของงาน ตลอดจนรู้ปัญหาอุปสรรคของการทำงานแล้ว ควรจะต้องรู้หลักและวิธีการที่จะทำให้งานมีความมั่นคง ซึ่งพระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ/วันจันทร์) (2559) ได้กล่าวไว้แนวคิดการบริหารไว้ว่า หลักการบริหารตน บริหารคน และบริหารงานของนักบริหารในโลกตะวันตกยุคใหม่ ในยุคที่อุตสาหกรรมเฟื่องฟูจนเกิดองค์กรทางธุรกิจขนาดใหญ่เห็นได้ชัดว่าใช้ 2 แนวทางคือ 1) คือใช้แนวคิดทฤษฎีการบริหารทั่วไป ที่มีผู้คิดค้นเอาไว้ก่อนแล้วหรือคิดค้นขึ้นมาด้วยตัวเองในภายหลัง 2) ใช้แนวคิดทฤษฎีด้านอื่นๆ เข้ามาเสริม เช่น ด้านจิตวิทยา ด้านสังคมวิทยา แต่ในปัจจุบันเมื่อเทคโนโลยีได้รับการพัฒนาขึ้นมามาก พร้อมกับการเกิดขึ้นของสารสนเทศที่เหลือนั้น ทำให้นักบริหารได้เพิ่มแนวทางที่ 3 เข้ามาเสริม นั่นคือแนวคิดด้านปรัชญาและศาสนา โดยวิธีการนำเอาบางแง่มุมของแนวคิดทฤษฎีนั้นๆ เข้ามาเสริมเติมเต็มจุดด้อยหรือจุดที่แนวคิดทฤษฎีการบริหารยังมีปัญหาอยู่ นักบริหารตะวันตกบางท่านก็ใช้วิธีการบูรณาการสร้างตัวแบบเชิงบริหารขึ้นมาใหม่เช่นกรณีของ Steve Jobs

หลักการบริหารการศึกษาทั่วไปมีสาระและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการศึกษา หมายถึงการทากิจกรรมต่างๆ ร่วมกันเพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุกๆ ด้าน ตั้งแต่บุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถ พฤติกรรม คุณธรรม จริยธรรม เพื่อให้มีค่านิยมตรงกันกับความต้องการของสังคม โดยกระบวนการต่างๆ ที่อาศัยควบคุมสิ่งแวดล้อมให้มีผลต่อบุคคล และอาศัยทรัพยากร ตลอดจนเทคนิคต่างๆ ที่เหมาะสม เพื่อพัฒนาบุคคลตรงตามเป้าหมายการบริหารการศึกษาในอุดมคติของระบบราชการ โดยใช้หลักการบริหารตามแนวทางของทฤษฎีการบริหาร สร้างเป็นหลักสูตรแนวใหม่ ประยุกต์เข้ากับการบริหารปัจจุบันนำสู่การบูรณาการ โดยเน้น ที่คน งาน และสิ่งแวดล้อม ผู้บริหารการศึกษายุคใหม่ต้องเป็นนักบริหารที่มีทั้งศาสตร์และศิลป์ สร้างความสัมพันธ์กับชุมชนให้มีส่วนร่วม เข้าถึง เข้าใจ และพัฒนา บูรณาการศาสตร์ทางพระพุทธศาสนา การจัดการเชิงพุทธเข้ามามีส่วนร่วม และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน สร้างนวัตกรรมการบริหาร ให้เข้ากับยุคสมัยใหม่ ซึ่งเป็นแนวทางและดำเนินการบริหารตามกระบวนการศึกษาสำหรับผู้บริหารการศึกษาสมัยใหม่ เพื่อบูรณาการศาสตร์แห่งการบริหารให้เข้าหลักการบริหารเชิงพุทธ โดยการนำหลักการบริหารทางพระพุทธศาสนา ดังนี้ 1) พุทธวิธีในการวางแผน 2) พุทธวิธีในการจัดองค์กร 3) พุทธวิธีในการอำนวยการ 4) พุทธวิธีในการบริหารงานบุคคล 5) พุทธวิธีในการกำกับดูแล ซึ่งถือว่ากรอบทั้ง 5 ประการนี้อยู่ในขอบข่ายของการบริหารการศึกษาตามหลัก 4M คือ Man คน Money งบประมาณ Material วัสดุอุปกรณ์ และ Management การจัดการหรือการบริหาร สามารถที่จะบูรณาการสร้างเป็นนวัตกรรมใหม่ การสร้างองค์ความรู้ใหม่ การบริหารแนวทางใหม่ให้เกิดขึ้นสำหรับนักบริหารการศึกษายุคใหม่ (สมศักดิ์ บุญปู, 2557)

หลักการบริหารการศึกษานั้นมีความสัมพันธ์กับตน คน และงาน โดยมีความหมายว่า การครองตน การครองคน และการครองงาน คุณธรรม หมายถึง อุปนิสัยอันดีงาม ซึ่งสั่งสมอยู่ในดวงจิต อุปนิสัยนี้ได้มาจากความ พยายามและความประพฤติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน และ ให้ความหมายของ จริยธรรม หมายถึง ความประพฤติที่ถูกต้องดีงามทั้งกายและวาจา สมควรที่บุคคลจะประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้ ตนเองและคนในสังคมนั้นมีความสุข สงบ เยือกเย็น สำหรับคุณธรรมและจริยธรรมด้านการครองตน หมายถึง การที่ผู้บริหารสถานศึกษามีหลักหรือแนวประพฤติปฏิบัติตนด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต เพื่อให้เกิดคุณงามความดีขึ้นแก่ตนไม่ให้มีมลทินมัวหมองและทำงานด้วยความถูกต้อง คุณธรรมและจริยธรรมด้านการครองคน หมายถึง การที่ผู้บริหารสถานศึกษามีหลัก หรือแนวทาง การประพฤติปฏิบัติตนด้วยความยุติธรรม อันทำให้เกิดความรัก เคารพนับถือ และยึดเหนี่ยวแน่นใจ ของบุคคลอื่น โดยสามารถชนะใจผู้ได้บังคับบัญชา ไม่เอาเปรียบหรือล่อลวงล้าค่าเกิน

สิทธิและประโยชน์ของเพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา และคุณธรรมและจริยธรรมด้านการครองงาน หมายถึง การที่ผู้บริหารสถานศึกษามีหลักหรือแนวปฏิบัติเพื่อให้บังเกิดประสิทธิภาพและ ประสิทธิภาพ แก่งาน มีความวิริยะอุตสาหะ และให้หลักวิชาที่ถูกต้อง เพื่อให้สามารถทำงานสำเร็จ ตามเป้าหมายด้วยความเรียบร้อย รวดเร็วราบรื่นและถูกต้องตามระเบียบของทางราชการ (บุญชู แสงสุข, 2544) หลักการบริหารตน การบริหาร คน และการบริหารงาน นั้นมีความสำคัญทั้งกับตนเอง ผู้อื่น และการทำงานด้วย และเพราะเหตุที่ผู้บริหาร การศึกษาที่มีแนวคิดในการเพิ่มศักยภาพในการครองตน ครองคน และครองงาน ย่อมเป็นผู้ที่พร้อมจะประสบความสำเร็จในชีวิตการทำงานได้อย่างแน่นอน (นงลักษณ์ สุทธิวัฒนพันธ์, 2543) หลักการบริหารการศึกษาตาม แนวพุทธธรรม มีการวิเคราะห์ความสอดคล้องของหลักพุทธธรรมกับหลักการบริหารการศึกษาที่ครอบคลุมถึง 3 หลักการครองตน หลักการครองคน หลักการครองงาน เพราะความสำคัญของการปฏิบัติตนตามหลักพุทธ ธรรมที่สอดคล้องกับหลักการบริหารด้านการครองตน การครองคน และการครองงาน อันเป็นสมรรถนะที่ สำคัญจำเป็นของผู้บริหารการศึกษาจะส่งผลต่อการบริหารการศึกษาและการปฏิบัติงานของครู และบุคลากร ทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างยั่งยืน (วรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์, 2550)

ดังที่ เกษม วัฒนชัย (2550) ได้กล่าวไว้ว่า การครองตน ควรให้ปฏิบัติตามขรราวาสธรรม 4 ซึ่งเป็น หลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ใช้สำหรับเราๆ ท่านๆ ผู้มีชนิกบวช ได้แก่ 1) สัจจะ มีสองความหมาย ความหมายแรก คือ ความจริง ส่วนอีกความหมาย พูดถึงการใช้ชีวิตโดยยึดความจริงเป็นที่ตั้ง ได้แก่ การเป็นคน ถื่อความจริง เป็นหลักธรรม สำหรับคิด-พูด และกระทำ เรียกว่า เป็นคนจริง คนซื่อสัตย์ คนซื่อตรง รวมทั้งการ ใช้ความจริงเป็นหลักในการกำหนดความสัมพันธ์กับผู้อื่น เรียกว่า เป็นจริงใจ พูดจริง และทำจริง 2) ทมะ มีสอง ความหมายเช่นกัน ความหมายแรก หมายถึง การฝึกใจตนเอง หรือข่มใจตนเองไม่ให้เป็นทาสของกิเลส ได้แก่ โลภ โกรธ หลง เรียกว่า เรียนรู้ด้วยตนเอง ฝึกใจตนเอง ฝึกนิสัยตนเอง จนสามารถควบคุมใจ ควบคุมวาจา และ ควบคุมการกระทำ ให้เป็นไปในสิ่งที่ดีที่ควรได้ อีกความหมายหนึ่ง หมายถึง การแก้ข้อบกพร่องของตน และการ ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา ทมะมีจุดหมายที่ทำให้เกิดปัญญา 3) ขันติ เป็นความอดทนที่ตั้ง หน้าตั้งตาทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยมุ่งมั่นอยู่ที่จุดหมายของงาน ไม่ท้อถอย หนักเอาเบาสู้ ไม่ หวั่นไหว แต่เป็นคนแข็งแกร่ง ทนทานต่ออุปสรรค จนสุดท้ายไปถึงซึ่งความสำเร็จของงาน หรือความสำเร็จใน แต่ละช่วงชีวิต 4) จาคะ เป็นคนใจกว้างพร้อมรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของคนอื่น เป็น คนใจไม่คับแคบ เห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตน แต่พร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละแม้ความสุข สบายส่วนตนหรือผลประโยชน์ส่วนตนได้ กล่าวคือ หลักขรราวาสธรรม 4 (ส.ส.ไทย) 15/845/316) เป็นเครื่อง ทำให้ชีวิตประสบความสำเร็จ พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้สำหรับคฤหัสถ์ คือผู้ครองเรือนทั่วไปให้ดำเนินชีวิตตาม หลักธรรม 4 ประการนี้ จึงเรียกว่า ขรราวาสธรรม เมื่อดำเนินชีวิตได้ดังนี้ก็นับว่าได้ประสบสิริมงคลอย่างแท้จริง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2549) แสดงให้เห็นว่า หลักพุทธธรรม คือ ขรราวาสธรรม 4 มีความ เหมาะสมกับการนำมาบูรณาการกับการบริหารตนของผู้บริหารสถานศึกษาเพื่อเป็นข้อปฏิบัติให้ผู้บริหาร สถานศึกษาได้ดำเนินชีวิตประสบความสำเร็จได้อย่างมั่นคง

บทความนี้จะนำเสนอการบริหารตนเชิงพุทธ มีเนื้อหาบทความประกอบด้วยหลักการบริหารตน ขรราวาสธรรม 4: หลักพุทธธรรมสำหรับการบริหารตน และการบริหารตนเชิงพุทธ โดยมีรายละเอียดดังนี้

หลักการบริหารตน

ผู้เขียนได้ทำการศึกษาเอกสาร บทความ งานวิจัย และสื่อออนไลน์ ที่เกี่ยวข้องแนวคิดกับหลักการบริหารตน โดยมีรายละเอียดดังนี้

พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญฺญ/วันจันทร์) (2559) ได้กล่าวแนวคิดการบริหารที่มีความสอดคล้องกับการบริหารการศึกษาด้านการบริหารตนไว้ว่า การบริหารตน หรือการครองตนที่จะให้เป็นไปอย่างราบรื่นและมั่นคงต้องให้สอดคล้องกับฐานะตัวเอง คำว่า “ฐานะ” หมายถึง 1) ความรู้ความสามารถรวมทั้งความถนัด 2) ทรัพย์สินเงินทอง 3) ตำแหน่งหน้าที่การงานที่รับผิดชอบ 4) สภาพแวดล้อมทางสังคม ประเทศชาติที่ตนอาศัยอยู่ ถ้าไม่สอดคล้องกับฐานะดังกล่าวนี้ ชีวิตย่อมไม่ราบรื่น ดังที่เลขาจีกกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “คนที่ขยันเข่งเท้าเพื่อจะอยู่เหนือคนอื่น ผู้นั้นย่อมยืนอยู่ไม่ได้นาน คนที่ก้าวเท้ายาวเกินไปเพื่อจะล้ำหน้าคนอื่น ย่อมไปไม่ได้ไกล คนที่แสดงตนว่ามีพระเดชพระคุณกลับจะกลายเป็นคนถูกเขาเนรคุณไม่มีผู้นับถือ” เคล็ดลับในการบริหารตนตามแบบภูมิปัญญาตะวันออกก็คือการสร้างความแข็งแกร่งจากภายใน เช่น ความมีจิตใจที่เข้มแข็ง จิตใจที่ประกอบด้วยเมตตากรุณา ความเข้าใจตามความเป็นจริง วิธีการมองโลกที่ให้น้ำหนักทั้งแก่ฝ่ายอิฏฐารมณ์ (น่าพอใจ) และฝ่ายอนิฏฐารมณ์ (ไม่น่าพอใจ) เทาเทียมกัน ให้ความสำคัญทั้งแก่ศาสตร์และศิลป์ เน้นการผสมผสานอย่างกลมกลืนของ 2 สิ่งตรงกันข้าม ในขณะเดียวกันก็ให้ทุกอย่างดำเนินไปตามธรรมชาติของมัน โดยหลักการวิธีการบริหารตนที่ถูกต้อง คือ 1) ใจกว้างเหมือนท้องฟ้าอากาศ 2) หนักแน่นมั่นคงเหมือนขุนเขา 3) เยือกเย็นเหมือนน้ำในมหาสมุทร ความสำเร็จของการบริหารตนขึ้นอยู่กับความควบคุมตนเอง

สมศักดิ์ บุญบุ (2557) ได้กล่าวแนวคิดการบริหารการศึกษาไว้ว่า ผู้บริหารการศึกษาเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการที่จะทำให้การจัดการศึกษาได้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องรู้จักบูรณาการพุทธศาสตร์กับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อเป็นพลังอำนาจเชิงสร้างสรรค์ในการบริหารสถานศึกษายุคใหม่ จึงควรมีการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับหลักการบริหารทั่วไป 3 ด้าน คือ การบริหารตน การบริหารคน และการบริหารงาน โดยมีแนวทางการบูรณาการพุทธธรรมกับหลักการบริหารตน คือ ผู้บริหารสถานศึกษาควรบริหารตน ด้วยการมีกำลังปัญญา การทำงานด้วยสุจริตทางกาย วาจา และใจ อันจะทำให้การบริหารตนนั้นเป็นไปได้อย่างถูกต้อง และผู้บริหารสถานศึกษาควรรู้จักปฏิบัติต่อร่างกายของตนเอง รู้จักรับประทานอาหารที่เป็นประโยชน์ พักผ่อนให้เพียงพอ และรู้จักการออกกำลังกายเป็นประจำสม่ำเสมอ เป็นต้น

อนุสรณ์ ยกให้ (2549) ได้กล่าวไว้ว่า การบริหารตน คือ การเป็นต้นแบบที่ดี องค์ประกอบที่เป็นกิจกรรมการบริหารด้านนี้ ได้แก่ การเรียนรู้จากการทำงานเพื่อสร้างทักษะการบริหาร การเรียนรู้จากความสำเร็จผิดพลาดเพื่อสร้างความรับผิดชอบ การเรียนรู้จากคนอื่นเพื่อสร้างบุคลิกภาพ และการเรียนรู้จากการฝึกอบรมเพื่อสร้างวิสัยทัศน์

ศุภิญญา ศรีคำไทย (2562) ได้กล่าวว่า การบริหารตน หมายถึง การนำหลักการบริหารเพื่อมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาด้านการบริหารตนเองของผู้บริหาร เช่น การฝึกอบรมพัฒนาตนเอง การมีคุณธรรมจริยธรรมการทำงาน และการเป็นตัวอย่างแบบที่ดีในการทำงาน

กระทรวงศึกษาธิการ (2560) ได้กล่าวหลักการคัดเลือกข้าราชการพลเรือนดีเด่นที่มีความสอดคล้องกับการบริหารตนไว้ว่า การครองตน หมายถึง ความประพฤติ การปฏิบัติตนชอบด้วยคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมจรรยาบรรณข้าราชการ เป็นที่ยอมรับของบุคคลในส่วนราชการและสังคม ประกอบไปด้วยคุณธรรมควรแก่การยกย่อง โดยพิจารณาจากองค์ประกอบค่านิยมพื้นฐาน 5 ประการ ดังนี้

1. การพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ ประกอบด้วย 1) มีความวิริยะอุตสาหะในงานหน้าที่ความรับผิดชอบ 2) มีความตั้งใจที่จะทำงานในหน้าที่ให้ประสบความสำเร็จด้วยตนเอง 3) มีความอดทนไม่ย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรค 4) มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว และผู้อื่น

2. การประหยัดและเก็บออม ประกอบด้วย 1) รู้จักใช้จ่ายตามควรแห่งฐานะ 2) รู้จักใช้ทรัพย์สินของทางราชการให้เป็นประโยชน์และประหยัด 3) รู้จักมัธยัสถ์และเก็บออมเพื่อสร้างฐานะตนเองและครอบครัว 4) รู้จักดูแลบำรุงและรักษาทรัพย์สินของตนเองและส่วนรวม

3. การรักษาระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย ประกอบด้วย 1) เป็นผู้รักษาและปฏิบัติตามระเบียบและกฎหมายที่กำหนดไว้ 2) ประพฤติและปฏิบัติตนอันอาจเป็นตัวอย่างแก่บุคคลโดยทั่วไป 3) เชื่อฟังและให้ความเคารพต่อผู้บังคับบัญชา 4) เป็นผู้ตรงต่อเวลา

4. การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา ประกอบด้วย 1) ละเว้นต่อการประพฤติชั่วและไม่ลุ่มหลงอบายมุข 2) เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม 3) มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเองและผู้อื่น 4) มีความเมตตา กรุณา โอบอ้อมอารีต่อบุคคลอื่นโดยทั่วไป

5. การมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ประกอบด้วย 1) ส่งเสริม สนับสนุนระบอบประชาธิปไตย และปฏิบัติตามนโยบายของทางราชการและรัฐบาล 1) เข้าร่วมในศาสนกิจและทำนุบำรุงศาสนา 3) ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี เช่น ป้องกันประเทศ เสียภาษี เคารพกฎหมาย เป็นต้น 4) มีความจงรักภักดีและเทิดทูนในสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามพระบรมราโชวาท หรือเข้าร่วมพิธีในโอกาสสำคัญอย่างสม่ำเสมอ เป็นกิจวัตรปกติ เป็นต้น

สรุปว่า การบริหารตน หมายถึง หลักการบริหารตนที่ผู้บริหารสถานศึกษาได้ประยุกต์เข้ากับการบริหารปัจจุบันนำสู่การบูรณาการ โดยผู้บริหารสถานศึกษายุคใหม่ควรเป็นผู้มีหลักการบริหารตนที่มีทั้งศาสตร์และศิลป์สร้างความสัมพันธ์กับชุมชนให้มีส่วนร่วม ประกอบองค์ประกอบ 5 ประการ ได้แก่ 1) การพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ 2) การประหยัดและเก็บออม 3) การรักษาระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย 4) การปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา 5) การมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์

บรรณาวาสนธรรม 4: หลักพุทธธรรมสำหรับการบริหารตน

หลักพุทธธรรมสำหรับการบริหารตน คือ หลักบรรณาวาสนธรรม 4 (ขุ.สุ.ไทย) 25/311/361; (ส.ส.ไทย) 15/845/316)

พุทธทาสภิกขุ (2530). ได้แสดงพระธรรมเทศนาไว้ในเรื่อง “หลักธรรมของผู้ครองเรือน” ในหัวข้อบรรณาวาสที่จบปลักไม่รู้จักใช้บรรณาวาสนธรรมว่า บรรณาวาสที่จบปลักอยู่ในอวิชชาของบรรณาวาสนั้น ไม่มีบรรณาวาสนธรรมอย่างพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ 4 อย่างนี้ เป็นบรรณาวาสนธรรมบรรณาวาสจะต้องมีธรรม 4 ประการนี้ เป็นเครื่องดำรงความเป็นบรรณาวาส ไม่ให้เกิดโทษทุกข์ใดๆ และเกิดความเจริญ และตรัสว่าเป็นธรรมสำหรับบรรณาวาสอย่างยิ่ง ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าสำหรับความเป็นบรรณาวาส นี้ขอให้เอามาทำไว้ในใจนึกน้อมหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าทรงทำประกาศท่านองศาว่าไม่เชื่อก็ไปถามสมณพราหมณ์เหล่าอื่นดูเถิดว่า สำหรับบรรณาวาสนั้นมีธรรมะไหนที่มันยิ่งไปกว่า สัจจะ ทมะ ขันติ และจาคะ นี้บรรณาวาสส่วนมากยังไม่รู้อย่างนี้เป็นบรรณาวาสนธรรมที่ต้องมี สัจจะ คือ จริตใจ ในสิ่งที่จะต้องทำหรือต้องมีโดยเฉพาะ ทมะ คือ การบังคับตัวเองให้ทำได้ ขันติ คือ อุดกัสนอดทน เมื่อมันเหน็ดเหนื่อยยุ่งยากลำบากเจ็บปวดขึ้นมา และจาคะ คอยระบายนกอดตันของความกิดคั่นของกิเลสเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ บรรณาวาสที่มีบรรณาวาสนธรรมนี้ก็จะได้รับผลของความเป็นบรรณาวาสในความเป็นบรรณาวาสโดยสมบูรณ์และยิ่งไปกว่านั้นจะเป็นบรรณาวาสที่เลื่อนขั้นตัวเองอยู่เสมอ นี้หมายความว่า ถ้าอยากจะทำปลักอยู่ในความเป็นบรรณาวาสก็มีทางที่จะทำให้ได้ดีที่สุดได้คือมีบรรณาวาสนธรรม แต่ถ้าอยากจะทำกอดตันตัวเองออกมาเสียจากความเป็นบรรณาวาสก็ยิ่งใช้บรรณาวาสนธรรมอีกนั้นแหละสมกับที่ตรัสว่าเป็นธรรมสำหรับบรรณาวาส

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (2546) ได้ให้คำจำกัดความไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรมว่า ขรวาสาธรรม 4 หมายถึง ธรรมสำหรับขรวาสา ธรรมสำหรับการครองเรือนหลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ประกอบด้วย

1. สัจจะ ความซื่อสัตย์ ซื่อตรง พูดจริง ทำจริง จริ่งใจต่อกัน เป็นหลักสำคัญที่จะให้เกิดความไว้วางใจและไม่ตรีจิตสนิทต่อกันขาดสัจจะเมื่อโดยมเป็นเหตุให้เกิดความระแวงแคลงใจกันเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความริ้วฉาน ซึ่งยากนักที่จะประสานให้คืนดีได้ดังเดิม

2. ทมะ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว ฝึกหัดตัดนิสัย ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ ข่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุบกพร่องของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัยและอัธยาศัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ ไม่เป็นคนถือด้านเอาแต่ใจและอารมณ์ของตน คนที่ขาดธรรมข้อนี้ ย่อมปล่อยให้ข้อแตกต่างปลีกย่อยทางอุปนิสัยและการอบรมกลายเป็นเหตุแตกแยกสามัคคีใหญ่โตจนไม่สามารถแก้ไขได้

3. ขันติ ความอดทน อดกลั้น ต่อความหนักและความร้ายแรงทั้งหลาย ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง ทนทาน ไม่ท้อหวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ทอดถอนใจจากมีข้อแตกต่างขัดแย้งทางอุปนิสัย การอบรม และยังจะต้องมีความอดทนต่อความลำบากตรากตรำ และเรื่องหนึ่งใจต่างๆ ในการประกอบกิจการงานอาชีพเป็นต้น มีสติอดกลั้นคิดอุบายใช้ปัญญาหาทางแก้ไขเหตุการณ์ให้ลุล่วงไปด้วยดี

4. จาคะ ความเสียสละ สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนให้ใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว ความเผื่อแผ่ แบ่งปัน ตลอดถึงความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน จะต้องรู้จักความเป็นผู้ให้ด้วย และยังหมายถึงการให้น้ำใจแก่กันการแสดงความน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ตลอดจนการเสียสละความพอใจและความสุขส่วนตัวได้

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) (2546) ได้อธิบายหลักขรวาสาธรรมไว้ว่า ขรวาสาธรรม 4 เป็นคำสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นหลักธรรมที่พระองค์ทรงมอบสำหรับผู้ครองเรือนได้ปฏิบัติ เพื่อเสริมให้มีความสุขในชีวิตยิ่งขึ้น ประกอบด้วยหลักธรรม 4 ข้อ ได้แก่ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ดังได้กล่าวแล้ว เมื่อกล่าวถึงความสำคัญของขรวาสาธรรมแล้วย่อมมีความสำคัญมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเกี่ยวกับเรื่องการทำงานร่วมกันของบุคลากรในหน่วยงานต่างๆ ซึ่งความสำคัญของหลักธรรมแต่ละข้อเพื่อให้เข้าใจได้ง่าย ดังนี้

1. สัจจะ คือ ความซื่อสัตย์ ความจริงใจต่อบุคคลอื่น การคบหาสมาคมระหว่างบุคคลในสังคมไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด จำต้องมีหลักธรรมสัจจะข้อนี้อยู่ด้วยเสมอ เพราะการแสดงออกซึ่งความซื่อสัตย์ และความจริงใจต่อบุคคลที่เรารู้จักถือเป็นรากฐานที่สำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งจะส่งผลว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวจะสามารถสานต่อในระยะยาวต่อไปอีกได้หรือไม่

สำหรับบุคคลที่ทำงานในองค์กรใดองค์กรหนึ่ง การมีความซื่อสัตย์และความจริงใจ ให้แก่กันก็ย่อมจะทำให้เกิดความไว้วางใจความเชื่อใจระหว่างตนกับผู้ที่ทำงานร่วมกันหากบุคคลใดขาดสัจจะแล้วย่อมเป็นเหตุให้เกิดความหวาดระแวงแคลงใจกัน เป็นจุดเริ่มต้นแห่งความริ้วฉาน ซึ่งยากนักที่จะประสานให้การทำงานนั้นราบรื่นได้เช่นเดิม ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า สัจจะ เป็นหลักธรรมพื้นฐานสำหรับทุกคนที่หวังความเจริญในหน้าที่การงานและชีวิต พึงจะระลึกและปฏิบัติอยู่เสมอเสมอ คือ การรู้จักบังคับควบคุมอารมณ์ การข่มใจ การปรับตัวการอยู่ร่วมกันในสังคมหรืออยู่กับคนที่เราทำงานด้วย เป็นเรื่องที่ต้องปรับตัวเข้าหากัน เนื่องจากแต่ละคนต่างมาจากพื้นฐานชีวิต และประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น จึงไม่มีใครที่สามารถเป็นได้ทุกอย่างตามที่ใจของเราคิด และเช่นเดียวกัน ตัวเราเองก็อาจไม่สามารถที่จะเป็นไปได้ทุกอย่างดังที่คนอื่นต้องการ

หลักธรรมในข้อ ทมะ จึงเป็นการฝึกข่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุบกพร่องของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตน แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับนิสัยและอัธยาศัยให้กลมกลืนประสานเข้าหากันได้ ไม่เป็นคนถือด้านเอาแต่ใจและอารมณ์ของตน เพื่อที่จะทำให้เรายอมรับในจุดเด่นและข้อบกพร่องของตัวบุคคลรอบข้าง

2. หลักธรรม ทมะ เป็นหลักธรรมที่เน้นในเรื่องของการใช้ปัญญาในการตัดสินใจควบคุมจิตใจในการทำความเข้าใจกับคนในองค์กร เมื่อขาดธรรมข้อนี้ย่อมเท่ากับเป็นการขาดการใช้สติปัญญาในการพิจารณาปล่อยให้อารมณ์ต่างปลุกเร้าทางอุปนิสัยและการอบรมกลายเป็นเหตุแตกแยกสามัคคีใหญ่โต เมื่อทุกคนต่างรู้ดีว่าไม่มีใครที่จะสมบูรณ์แบบไปหมดทุกอย่าง ผู้ที่มีความหวังความเจริญในหน้าที่การงานทุกคนจึงปรารถนาที่จะได้รับความเข้าใจจากบุคคลอื่นจึงแสดงให้เห็นได้ว่า หลักทมะ มีความสำคัญต่อการทำงานร่วมกันกับคนอื่น

3. ขันติ ความอดทนอดกลั้น การทำงานอยู่ในองค์กรซึ่งมีคนจำนวนมากนอกจากจะต้องมีความซื่อสัตย์ ความจริงใจ และความเข้าใจกันแล้วจะต้องมีความอดทนอดกลั้น เพราะการทำงานร่วมกัน นอกจากจะมีข้อขัดแย้งแตกต่างทางด้านอุปนิสัย การอบรมประสบการณ์เดิมบางคนอาจมีเหตุผลเกินเหตุรุนแรง ซึ่งอาจจะเป็นถ้อยคำหรือกิริยาอาการจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม เมื่อเกิดเหตุเช่นนี้ อีกฝ่ายหนึ่งจะต้องรู้จักอดกลั้นระงับใจ ไม่ก่อเหตุให้เรื่องลุกลามกว้างขยายต่อไปความร้ายจึงจะระงับลงไปได้

หลักขันติแตกต่างจากหลักทมะตรงที่มุ่งให้เกิดความอดทน โดยเน้นที่ร่างกายที่อดทนต่อความยากลำบากในการทำงาน เพราะในการทำงานร่วมกับคนอื่น อาจต้องพบเจอกับความลำบากตรากตรำและเรื่องหนักใจต่างๆ ในการประกอบกิจการงานอาชีพ เป็นต้น ดังนั้น การทำงานร่วมกันที่จะอดทนเผชิญและฟันฝ่าต่อความยากลำบากด้วยกัน ถือว่าเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความอดทนและตั้งใจของคนในองค์กร โดยเฉพาะเมื่อเกิดภัยพิบัติ ความตกต่ำคับขัน จะต้องมีสติอดกลั้น คิดอุบายใช้ปัญญาหาทางแก้ไข และมีความอดทนเพียรพยายามเป็นกำลังใจซึ่งกันและกันก็จะสามารถผ่านพ้นเหตุการณ์ที่ร้ายไปด้วยกันได้ แต่หากการทำงานที่ขาดความอดทนย่อมไม่อาจประคับประคองรอดพ้นเหตุร้ายต่างๆ อันเป็นประจุมรสแห่งชีวิตในการทำงานไปได้

4. จาคะ ความเสียสละ ความเผื่อแผ่แบ่งปัน หากทุกคนลองสังเกตตัวเองเวลาที่เรทำอะไรหรือให้สิ่งใดกับผู้อื่นด้วยความเต็มใจจะพบว่า ความสุขของผู้ที่รับสิ่งนั้นจากเราจะถูกส่งผ่านมาถึงตัวเราเองด้วย นั่นแสดงให้เห็นว่า การให้นั้นมอบความสุขให้กับคนทั้งสองฝ่ายทั้งผู้ให้และผู้รับ การให้ในที่นี้ มิใช่หมายถึงแต่เพียงการเผื่อแผ่แบ่งปันสิ่งของอันเป็นสิ่งที่มองเห็นและเข้าใจได้ง่ายๆ เท่านั้น แต่ยังหมายถึง การให้น้ำใจแก่กัน การแสดงน้ำใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ตลอดจนการเสียสละความพอใจและความสุขส่วนตนได้ เช่น ในคราวที่บุคคลในองค์กรประสบความทุกข์ ความเจ็บไข้ หรือมีธุรกิจใหญ่ เป็นต้นก็เสียสละความพอใจของตนชวนช่วยเหลือน้ำใจใส่ดูแล เป็นที่พึ่งอาศัยเป็นกำลังเสริม หรือช่วยให้กำลังใจได้โดยประการใดประการหนึ่งตามความเหมาะสมรวมความว่าเป็นผู้จิตใจกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสียสละ ไม่คับแคบเห็นแก่ตัว

การทำงานที่ขาดจาคะก็คล้ายการลงทุนที่ปราศจากผลกำไรมาเพิ่มเติม ส่วนที่มีมาแต่เดิมก็คงที่หรือค่อยร่อยหรอพร่องไป หรือเหมือนต้นไม้ที่ไม่มีได้รับการบำรุงก็มีแต่แอบเฉาโรยโรย ไม่มีความสดชื่นงอกงามประเด็นที่เกี่ยวกับการให้อีกประเด็นหนึ่งที่ยากเสริมไว้ คือ การให้ที่เรียกว่าการให้อภัย เนื่องจากบางทีการให้อภัยแก่คนที่ทำงานด้วยกันนี้ อาจเป็นการบอกความหมายสรุปรวมของหลักพรหมวิหารธรรมอีก 3 ข้อข้างต้นด้วย เพราะเมื่อคุณให้อภัยกับคนที่ทำงานผิดพลาด นั่นเป็นการแสดงไมตรีจิตเรื่องความจริงใจของคุณ เป็นการแสดงออกถึงการยอมรับความแตกต่างและการเข้าใจในอีกฝ่าย และคุณก็เป็นผู้ที่มีความอดทนอดกลั้นที่จะไม่ตอบโต้และมุ่งร้ายกลับคืน พร้อมทั้งจะฝ่าฟันอุปสรรคด้วยกันอีกครั้ง หลักพรหมวิหารธรรมทั้ง 4 ข้อนี้ แม้ว่าเวลาจะผ่านพ้นมา 2,000 กว่าปีแล้ว แต่หากพิจารณาดูจะพบว่าหลักพรหมวิหารธรรมดังกล่าวมีความสำคัญมากและเหมาะสมแก่การนำไปใช้กับการทำงานในปัจจุบันได้อย่างครอบคลุมทั้งหมด

สรุปว่า หลักธรรมาธรรม หลักธรรมที่เหมาะสมในการบูรณาการกับการบริหารตนเองของผู้บริหารสถานศึกษานำมาซึ่งความสุขความเจริญและความสงบเย็นแก่ผู้ปฏิบัติตาม และเป็นเหตุให้สถานศึกษานั้นเกิดมีความสามัคคีและเกิดประสิทธิผลในการบริหารมี 4 ประการ ได้แก่

1. สัจจะ ความซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน เป็นคุณธรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาจึงควรปลูกฝังสัจจะให้เกิดขึ้นในจิตใจของตนเพื่อจะได้นำไปใช้ในการบริหารตนให้ประสบความสำเร็จ
2. ทมะ การฝึกฝนตนเอง เป็นคุณธรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาใช้ในการควบคุมจิตใจด้วยการใช้ปัญญาการฝึกตนเองทั้งร่างกาย จิตใจ และทักษะที่เกี่ยวข้องกับการบริหารสถานศึกษา อันเป็นประโยชน์ต่อการบริหารสถานศึกษาให้เจริญก้าวหน้า
3. ขันติ ความอดทนอดกลั้น เป็นคุณธรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาควรทำให้เกิดขึ้นในตนเอง เมื่อมีปัญหาหรืออุปสรรคเกิดขึ้น ให้เกิดมีความอดทนมากขึ้น ด้วยความมุ่งมั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย อันเป็นการอดทนต่อสิ่งที่มากระทบทางร่างกายและจิตใจ และเป็นประโยชน์ต่อการบริหารตนซึ่งจะทำให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพ
4. จาคะ ความเสียสละ เป็นคุณธรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาควรทำให้เกิดขึ้นในตนเองให้มีความเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม อันจะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดมิตรไมตรีประสานสัมพันธ์ในการบริหารสถานศึกษา

การบริหารตนเชิงพุทธ

การบริหารตนเชิงพุทธเป็นการศึกษาเอกสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารตนและหลักธรรมาธรรม เพื่อนำมาวิเคราะห์และสรุปเป็นการบริหารตนเชิงพุทธ ซึ่งการบริหารตนของผู้บริหารสถานศึกษาตามหลักธรรมาธรรม อันเป็นหลักธรรมที่เหมาะสมในการบูรณาการกับการบริหารตน เพื่อให้สถานศึกษาเกิดความสุขความเจริญและความสงบเย็นแก่ผู้ปฏิบัติตาม และเป็นเหตุให้สถานศึกษานั้นเกิดมีความสามัคคีและเกิดประสิทธิผลในการบริหาร ประกอบด้วย 4 ประการ ได้แก่

1. การบริหารตนตามหลักธรรมาธรรมด้านสัจจะ ความซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน เป็นคุณธรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาจึงควรปลูกฝังสัจจะให้เกิดขึ้นในจิตใจของตนเพื่อจะได้นำไปใช้ในการบริหารตนให้ประสบความสำเร็จ ดังนี้
 - 1.1 ผู้บริหารสถานศึกษากระตุ้นให้ทุกคนมุ่งมั่นปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจ ซึ่งก่อให้เกิดความหมายในชีวิตการทำงาน อยู่อย่างมีเป้าหมายด้วยความภูมิใจและทุ่มเทเพื่อคุณภาพของผลงานที่ปฏิบัติ
 - 1.2 ผู้บริหารสถานศึกษามีความซื่อตรงต่อความดี คือจะทำอะไรก็ตามจะต้องมีคุณธรรมอยู่เสมอไม่ทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้รับความเดือดร้อน
 - 1.3 ผู้บริหารสถานศึกษาปฏิบัติหน้าที่อย่างเคร่งครัด เข้มงวดตรงต่อเวลาอยู่เสมอซึ่งก่อให้เกิดแรงจูงใจในการทำงานของผู้ใต้บังคับบัญชาและควรเอาเป็นแบบอย่างที่ดี
 - 1.4 ผู้บริหารสถานศึกษามีความจริงใจต่อการบริหารสถานศึกษาและนโยบายภาครัฐด้วยความมุ่งมั่นจริงใจทำงาน
 - 1.5 ผู้บริหารสถานศึกษามีความจริงใจในการจัดทำโครงสร้างการบริหารงานอย่างต่อเนื่อง
 - 1.6 ผู้บริหารสถานศึกษามีความจริงใจในการวางแผนและการกำหนดทิศทางขององค์กรอย่างชัดเจน
 - 1.7 ผู้บริหารสถานศึกษามีแผนยุทธศาสตร์ในการบริหารงานที่ชัดเจนและนำไปใช้ได้จริง

1.8 ผู้บริหารสถานศึกษามีการศึกษาทบทวนระบบการบริหารสถานศึกษาเป็นประจำเพื่อให้โรงเรียนมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการบริหาร

1.9 ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถบริหารงานได้อย่างดีตามความรู้ความสามารถทางการศึกษา

2. การบริหารตนตามหลักธรรมาธรรมะ การฝึกฝนตนเอง เป็นคุณธรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาใช้ในการควบคุมจิตใจด้วยการใช้ปัญญาการฝึกตนเองทั้งร่างกาย จิตใจ และทักษะที่เกี่ยวข้องกับการบริหารสถานศึกษา อันเป็นประโยชน์ต่อการบริหารสถานศึกษาให้เจริญก้าวหน้า ดังนี้

2.1 ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นแบบอย่างที่ดี มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีความรับผิดชอบสูงมีความมุ่งมั่นในหน้าที่การงานเสมอและสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา

2.2 ผู้บริหารสถานศึกษามีการฝึกฝนพัฒนาเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารงานให้มีความเจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ

2.3 ผู้บริหารสถานศึกษามีทักษะในการทำงานรวมถึงความกระตือรือร้นในการบริหารงานและการข่มใจต่อผู้ใต้บังคับบัญชา

2.4 ผู้บริหารสถานศึกษามีการควบคุมอารมณ์ได้ดีในการก้าวข้ามความขัดแย้งเพื่อการเปลี่ยนแปลงโรงเรียนในทางที่ดีขึ้น

2.5 ผู้บริหารสถานศึกษามีการประชุมปรึกษาและรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารสถานศึกษา

2.6 ผู้บริหารสถานศึกษายอมรับฟังความคิดเห็นของครู ผู้ปกครอง และกรรมการสถานศึกษาอย่างตั้งใจ ถึงแม้จะขัดแย้งต่อความรู้สึกในการพัฒนาโรงเรียนในทางที่ดีขึ้น

2.7 ผู้บริหารสถานศึกษามีการศึกษาเรียนรู้วิทยาการในศตวรรษที่ 21 เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพ

2.8 ผู้บริหารสถานศึกษาสร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคมของครูและนักเรียน

2.9 ผู้บริหารสถานศึกษาใส่ใจต่อการบริหารโรงเรียนและปรับปรุงการทำงานอยู่เสมอ

3. การบริหารตนตามหลักธรรมาธรรมะด้านขันติ ความอดทนอดกลั้น เป็นคุณธรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาควรทำให้เกิดขึ้นในตนเอง เมื่อมีปัญหาหรืออุปสรรคเกิดขึ้น ให้เกิดมีความอดทนมากขึ้น ด้วยความมุ่งมั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย อันเป็นการอดทนต่อสิ่งที่มากระทบทางร่างกายและจิตใจ และเป็นประโยชน์ต่อการบริหารตนซึ่งจะทำให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพ ดังนี้

3.1 ผู้บริหารสถานศึกษาบริหารโรงเรียน ด้วยความเป็นธรรมและรับฟังปัญหาของผู้ร่วมงานในสถานศึกษาด้วยความเต็มใจ

3.2 ผู้บริหารสถานศึกษาปฏิบัติตนโดยไม่ย่อท้อต่อความยากลำบาก ในสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมายระเบียบการบริหารโรงเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ

3.3 ผู้บริหารสถานศึกษาปฏิบัติหน้าที่ด้วยความทุ่มเทในการแก้ไขปัญหาการบริหารสถานศึกษา

3.4 ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นนักบริหารที่มีความอดทนอดกลั้น ต่ออารมณ์ที่มากกระทบจิตใจโดยไม่แสดงออกแก่ผู้ร่วมงาน

3.5 ผู้บริหารสถานศึกษา เป็นนักบริหารที่มีมนุษยสัมพันธ์ในการทำงานดี มีความอดทน มีกิริยามารยาทเรียบร้อยสุภาพอ่อนโยน

3.6 ผู้บริหารสถานศึกษามีความอดทนต่อการปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้โรงเรียนมีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

3.7 ผู้บริหารสถานศึกษามีความอดทนต่อการประเมินผลโรงเรียนที่จะต้องมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

3.8 ผู้บริหารสถานศึกษามีวินัยใฝ่รู้และมีความอดทนในการบริหารบุคลากรทางการศึกษา

3.9 ผู้บริหารสถานศึกษามีความอดทนต่ออุปสรรคในการบริหารสถานศึกษา โดยไม่ละความพยายามที่จะปฏิบัติงานจนสำเร็จ

4. การบริหารตนตามหลักขรรวาวาธรรมด้านจาคะ ความเสียสละเป็นคุณธรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาควรทำให้เกิดขึ้นในตนเองให้มีความเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม อันจะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดมิตรไมตรีประสานสัมพันธ์ในการบริหารสถานศึกษา ดังนี้

4.1 ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นนักบริหารที่เสียสละ ในการพัฒนาระบบการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพ และสามารถทำงานร่วมกับผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างมีความสุข

4.2 ผู้บริหารสถานศึกษาเปิดโอกาสให้คณะกรรมการสถาน ศึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน ภาครัฐ และเอกชน มีส่วนร่วม ในการบริหารสถานศึกษา

4.3 ผู้บริหารสถานศึกษาเปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้มีการศึกษาดูงานงานทั้งในและต่างประเทศ

4.4 ผู้บริหารสถานศึกษามีกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ในเรื่องการสั่งงานให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างต่อเนื่อง

4.5 ผู้บริหารสถานศึกษามีการกระจายการบังคับบัญชา เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีโอกาสในการดูแลซึ่งกันและกัน

4.6 ผู้บริหารสถานศึกษามีการจัดสวัสดิการต่างๆ ตามความเหมาะสมนอกจากที่ทางราชการจัดให้

4.7 ผู้บริหารสถานศึกษามีการช่วยเหลือเมื่อมีเหตุประสบภัยธรรมชาติและในสถานการณ์จากโรคโควิด-19

4.8 ผู้บริหารสถานศึกษารู้จักเสียสละผลประโยชน์ของตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันอยู่เสมอ

4.9 ผู้บริหารสถานศึกษาส่งเสริมการพัฒนาครูด้านการบริหารโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง

บทสรุป

หลักการบริหารตนที่ผู้บริหารสถานศึกษาได้ประยุกต์เข้ากับการบริหารปัจจุบันนำสู่การบูรณาการโดยผู้บริหารสถานศึกษาทุกคนใหม่ควรเป็นผู้มีหลักการบริหารตนที่มีทั้งศาสตร์และศิลป์สร้างความสัมพันธ์กับชุมชนให้มีส่วนร่วม 5 ประการ ได้แก่ 1) การบริหารตนด้วยการพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ 2) การบริหารตนด้วยการประหยัดและเก็บออม 3) การบริหารตนด้วยการรักษาระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย 4) การบริหารตนด้วยการปฏิบัติตามคุณธรรมของศาสนา และ 5) การบริหารตนด้วยการมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยมีหลักพุทธธรรม คือ หลักขรรวาวาธรรม 4 ประการ อันเป็นหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมกับการบริหารตนของผู้บริหารสถานศึกษาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการบริหารสถานศึกษา ประกอบด้วย 1) สัจจะ ความซื่อสัตย์ จริงใจต่อกัน เป็นคุณธรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาจึงควรปลูกฝังสัจจะให้เกิดขึ้นในจิตใจของตนเพื่อจะได้นำไปใช้ในการบริหารตนให้ประสบความสำเร็จ 2) ทมะ การฝึกฝนตนเอง เป็นคุณธรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาใช้ในการควบคุมจิตใจด้วยการใช้ปัญญาการฝึกตนเองทั้งร่างกาย จิตใจ และทักษะที่เกี่ยวข้องกับการบริหารสถานศึกษา อันเป็นประโยชน์ต่อการบริหารสถานศึกษาให้

เจริญก้าวหน้า 3) ขันติ ความอดทนอดกลั้น เป็นคุณธรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาควรทำให้เกิดขึ้นในตนเอง เมื่อมีปัญหาหรืออุปสรรคเกิดขึ้น ให้เกิดมีความอดทนมากขึ้น ด้วยความมุ่งมั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย อันเป็นการอดทนต่อสิ่งที่มากระทบทางร่างกายและจิตใจ และเป็นประโยชน์ต่อการบริหารตนซึ่งจะทำให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพ 4) จาคะ ความเสียสละ เป็นคุณธรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาควรทำให้เกิดขึ้นในตนเองให้มีความเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม อันจะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดมิตรไมตรีประสานสัมพันธ์ในการบริหารสถานศึกษา สรุปเป็นภาพองค์ความรู้การศึกษา ดังในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 การบริหารตนเชิงพุทธ

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). แบบรายงานการคัดเลือกข้าราชการพลเรือนดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2560 (แบบ 1). แหล่งที่มา www2.diw.go.th/HRMC/Registration/แบบคัดเลือก60.doc สืบค้นเมื่อ 10 มิ.ย. 2562.
- เกษม วัฒนชัย. (2550). ครองตน ครองคน ครองงาน. แหล่งที่มา http://www.cmp.ubu.ac.th/th/detail_article.php?article=00093&=4262da2a994b6d204615c769b9faf94c สืบค้นเมื่อ 10 มิ.ย. 2562.
- นงลักษณ์ สุทธิวัฒนพันธ์. (2543). พิชิตความสำเร็จได้ด้วยตนเอง. นนทบุรี: สนุกอ่าน.
- บุญชู แสงสุข. (2544). ทรรศนะของบุคลากรทางการศึกษาที่มีต่อการปฏิบัติจริงตามคุณธรรมและจริยธรรม. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต. สถาบันราชภัฏเทพสตรี.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ). (2546). มงคล 38 ประการ. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2546). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2549). **รักนั้นดีแน่ แต่รักแท้ดีกว่า**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระศรีคัมภีร์ญาณ (สมจินต์ สมมาปญโญ/วันจันทร์). (2559). **บูรณาการพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างพลังบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ 2. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. (2530). **หลักการของผู้ครองเรือน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วรภาส ประสมสุข และนิพนธ์ กินาวงศ์. (2550). **หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม**. **วารสารศึกษาศาสตร์**. 18(2). 67.
- ศุขภิญญา ศรีคำไทย. (2562). **รูปแบบการบริหารการศึกษาตามหลักสัมมาสติ**. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมศักดิ์ บุญปู. (2557). **พลธรรม: พลังอำนาจเชิงสร้างสรรค์ของผู้บริหารสถานศึกษายุคใหม่**. **วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. 1(2). 1-12.
- สมศักดิ์ บุญปู. (2557). **พุทธปรัชญากับการบริหารการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: จรัสนิทวงศ์การพิมพ์.
- อนุสรณ์ ยกให้. (2549). **การนำเสนอรูปแบบการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน**. ดุษฎีนิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยนเรศวร.